

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น
จังหวัดชัยภูมิ

Public Participation in the Preservation and Revitalization of Local
Cultural Traditions in Chaiyaphum Province

สมบัติ นามบุรี¹ ธิติวุฒิ หมั่นมี²

Sombat Namburi, Thitiwut Manmee

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหา การมีส่วนร่วมของประชาชน และนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 28 คน และนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนของจังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย ด้านงบประมาณ ด้านสภาวะทางเศรษฐกิจ ด้านการเข้ามาของเทคโนโลยี ด้านขาดความร่วมมือของคนในชุมชน ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ด้านปัญหาการระบาดของโควิด-19 2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสนับสนุนและอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบประเพณีวัฒนธรรม 3) แนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย การส่งเสริมความรู้และถ่ายทอดความรู้ การสร้างความสัมพันธ์ของคนแต่ละรุ่น (ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม) การปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ การสร้างเครือข่ายด้านภูมิปัญญา การบรรจุประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คำสำคัญ (Keywords): การมีส่วนร่วมของประชาชน; การอนุรักษ์ ฟื้นฟู; ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

Received: 2021-05-12 Revised: 2021-05-25 Accepted: 2021-05-27

^{1 2} คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Faculty of Social Sciences
Mahachulalongkornrajavidyalaya University. E-mail: Nickeybat@gmail.com

Abstract

Objectives of this research were to study the problem of conservation of local cultural traditions, the participation of people and to Presenting guidelines for preserving local traditions and cultures in Chaiyaphum Province. The research methodology is qualitative research. It is a field study using in-depth interview method. From 28 key informants and presented the information by descriptive method. Findings were as follow : 1) Basic problems related to conservation and restoration of local cultural traditions in communities of Chaiyaphum Province, consisting of budget, economic conditions, the entry of technology, the lack of cooperation of the people in the community, cultural diversity under globalization and Covid-19 outbreak problem 2) Participation of the people in promoting, supporting and preserving local cultural traditions in Chaiyaphum Province consists of participation in finding problems and causes of problems in the community. Participation in development planning Participation in operations participating in receiving benefits Participation in the track Examining traditions and culture 3) Guidelines for preserving local traditions and cultures in Chaiyaphum Province consist of knowledge promotion and knowledge transfer. Building relationships for each generation (Social interaction) Improvement in accordance with social change. Support from government agencies Building a network of wisdom including local cultural traditions in basic education courses.

Keyword: Public Participation; The Preservation and Revitalization; Local Cultural Traditions

บทนำ (Introduction)

จากการค้นคว้างานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม พบว่า การดำเนินงานของสภาวัฒนธรรมเป็นงานจิตอาสา ทำให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมที่ได้รับเลือกตั้งจะสนใจในงานวัฒนธรรมมาเป็นลำดับรองจากงานด้านอื่นๆ ส่งผลให้สภาวัฒนธรรมไม่เกิดผลสมบูรณ์อย่างเป็นรูปธรรม สืบเนื่องจากการไม่มีสิทธิประโยชน์ หรือค่าตอบแทนของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรม และการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ยังไม่ได้รับการตอบรับในการให้สภาวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมมากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นการเชิญนักวิชาการหรือผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกมาร่วมเป็นคณะกรรมการในการบริหารจัดการงานวัฒนธรรม ทำให้บทบาทของสภาวัฒนธรรมยังไม่ได้ได้รับความนิยมาจากองค์กรของรัฐในระดับต่างๆ (ศิริพงศ์ อริยสุนทร, 2558) และ

สอดคล้องกับงานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาว่าวไทยที่พบว่า ภูมิปัญญาว่าวไทยประกอบด้วย ความรู้ทั้งทางด้านศาสตร์และศิลป์ ซึ่งแฝงด้วยคุณค่าหลากหลายด้านอันส่งผลต่อการดำเนินชีวิต แต่ด้วยท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาว่าวไทยถูกลดบทบาทลงกลายเป็นภูมิปัญญาที่ขาดผู้สืบทอด การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นจึงขาดหายไป ขาดการได้รับความสนใจจากหน่วยงานและบุคคล เป็นผลให้การดำเนินงานการอนุรักษ์ภูมิปัญญาว่าวไทย จึงควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และสถานศึกษา โดยการจัดเก็บรวบรวมความรู้เรื่องว่าวมีการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ สื่อการเรียนการสอน จัดตั้งให้มีการดำเนินงานร่วมกันในรูปแบบขององค์กร จัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ร่วมกัน มีการบูรณาการเสริมสร้างหลักสูตรการเรียนรู้ภูมิปัญญาว่าวไทยในระบบการศึกษา สนับสนุนการสร้างครูภูมิปัญญาด้านว่าวไทยให้เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งควรมีการประชาสัมพันธ์การจัดงานการเล่นว่าวและเรื่องการจัดการเรียนรู้แลกเปลี่ยน เพื่อยกระดับภูมิปัญญาว่าวไทยให้เป็นกีฬาสากลและเป็นวัฒนธรรมโลก (อารีรัตน์ พุฒิรุ่งโรจน์, 2557)

จากข้อมูลที่กำลังมาข้างต้นพบได้ว่าปัญหาด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยหลายอย่างที่พอสรุปได้คือเกิดจาก การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ เกิดจากปัญหาความขัดแย้งและความไม่เข้าใจกันระหว่างคนรุ่นใหม่ (หนุ่มสาว) กับคนรุ่นเก่า (ผู้ใหญ่) เนื่องมาจากการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตก เกิดจากความเจริญทางวัตถุก้าวหน้าจนความเจริญทางด้านศีลธรรมตามไม่ทัน เกิดจากการไม่ให้ความสำคัญและขาดการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมบางอย่างขาดหายไปจนรุ่นหลังไม่ให้ความสำคัญ ดังนั้นทุกคนต้องร่วมมือร่วมใจกันทั้งคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ โดยต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันทำกิจกรรม และรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ ของชุมชนอันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหานี้และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ทุกคนในชุมชนต้องยอมรับแนวคิดร่วมกันว่า มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะทำเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับความบริสุทธิ์ใจด้วยว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2541) ซึ่งจะทำให้การทำงานเกิดความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ มีการอยู่ดีมีสุข และเกิดการพัฒนายั่งยืน (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2544) อาจกล่าวได้อีกอย่างว่าการมีส่วนร่วมเป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตลอดจนการร่วมควบคุมโดยตรงจากประชาชนนั่นเอง (สถาบันพระปกเกล้า, 2545) สำหรับการวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดชัยภูมิแต่ก็มีข้อจำกัดในเรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ประเพณีของแต่ละพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จึงศึกษาเพียงแค่ประเพณีบุญทอดเทียนในเขตอำเภอกำกัฒมพล จังหวัดชัยภูมิ

ดังนั้น จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมีประเพณี วัฒนธรรมที่น่าสนใจหลายอย่างที่ทุกวันนี้เริ่มหายไปจากสังคมและชุมชน เนื่องจากขาดการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเยาวชนไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร ประเพณีอย่างหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ คือประเพณีทำบุญทอดเทียน ซึ่งปกติจะทำกันช่วงก่อนเข้าพรรษาซึ่งจะมีการประกวดสรพัญญู ประกวดต้นเทียน ประกวดขบวนฟ้อน และมีกีฬาอื่นๆ ประกอบการจัดงาน ซึ่งเป็นประเพณีที่ชุมชนต้องมีส่วนร่วมและเป็นการฉลองฤดูทำนา แต่ปัจจุบันประเพณี วัฒนธรรมดังกล่าวเริ่มหายไป ผู้วิจัยได้เข้าพบผู้นำชุมชนประกอบด้วย กำนันผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอกำกัฒมพล จังหวัดชัยภูมิ พบว่าปัญหาคือขาดการดำเนินการที่ต่อเนื่อง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถึงวิธีการและกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู ศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมเหล่านี้ให้กลับมาเหมือนเช่นที่ผ่านมา โดยผู้วิจัยได้กำหนดเอาอำเภอกำกัฒมพลเป็นพื้นที่วิจัยหลักในงานวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objective)

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสนับสนุนและอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

1. รูปแบบของการวิจัย การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดชัยภูมิ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีแบบแผนการวิจัยแบบกลุ่มเดียวศึกษาสภาพการณ์โดยไม่มีการทดลอง

2. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย งานวิจัยเล่มนี้ประชากรที่ใช้ในการวิจัยใช้เลือกแบบเจาะจงเอาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการวัด และตัวแทนชาวบ้าน ใน 4 ตำบล คือ ตำบลวังทอง ตำบลเจาทอง ตำบลแหลมทอง และตำบลบ้านเจียง เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในงานวิจัยชิ้นนี้

2.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการวัด และตัวแทนชาวบ้าน ใน 4 ตำบล ตำบลละ 7 คน คือ ตำบลวังใหญ่ ตำบลเจาทอง ตำบลแหลมทอง และตำบลบ้านเจียง รวม 28 คน

3. เครื่องมือที่ใช้การวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยเป็นการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการวัด ในอำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ ได้ร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพมีขั้นตอนดังนี้

1) ข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่แหล่งข้อมูลที่เก็บจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการวัด ที่เลือกไว้

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสือ วารสารบทความงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

(1) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนประชากรวิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview)

(2) ให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ จำนวน 3 ท่าน ในการตรวจเครื่องมือการวิจัยว่ามีความเที่ยงตรงและสามารถใช้ในการเก็บข้อมูลได้หรือไม่

(3) ติดต่อขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงประชากรที่ใช้ในการวิจัยที่จะเข้าสัมภาษณ์

(4) นำส่งหนังสือขออนุญาตที่เป็นกลุ่มเป้าหมายโดยกำหนดวันที่จะไปขอเข้าสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

(5) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสัมภาษณ์แล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมีขั้นตอนดังนี้ 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา 2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมายเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี

ผลการวิจัย (Research Results)

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน จากผลการศึกษาพบว่า ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน ประกอบด้วย 1) ด้านงบประมาณ 2) ด้านสภาวะทางเศรษฐกิจ 3) ด้านการเข้ามาของเทคโนโลยี 4) ด้านขาดความร่วมมือของคนในชุมชน 5) ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ 6) ด้านปัญหาการระบาดของโควิด-19

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสนับสนุนและอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ผลการศึกษาสรุได้ว่า องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานหลักในการประชุมประจำเดือนเกี่ยวกับการส่งเสริม ประเพณี ส่วนใหญ่จะเป็นการประชุมของผู้นำชุมชน ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการประชุม นอกจากนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลกับฝ่ายปกครองก็มึนโยบายน้อยจะตรงกัน ผู้นำชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ไม่ค่อยให้ความสำคัญ ขาดความร่วมมือของคนในชุมชนเนื่องจากประกอบอาชีพเกษตรกร รับจ้างในต่างจังหวัด ผู้สูงอายุไม่สะดวกในการเดินทางไปร่วมกิจกรรมและต้องเลี้ยงหลานอยู่ที่บ้าน ขาดงบประมาณ ไม่มีเจ้าภาพและประชาชนหันมาใช้หลอดไฟถวายพระแทนเทียนพรรษา ปัญหาของการจ้างช่างฝีมือมาสร้างต้นเทียนเพื่อหวังผลในการประกวดมากเกินไป ขาดการถ่ายทอดและส่งเสริมประเพณีไปสู่คนรุ่นใหม่

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา ผลการศึกษาสรุได้ว่า องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรหลักในการจัดทำแผนชุมชนของท้องถิ่น โครงการถวายเทียนพรรษาเป็นโครงการที่บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาตามข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีของ อบต. และ อบต. ก็ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพหลัก บางครั้งก็มีการเชิญกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเข้าร่วมประชุมด้วย ส่วนประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและไปร่วมงานประเพณีเท่านั้น

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ผลการศึกษาสรุได้ว่า องค์การบริหารส่วนตำบลจัดทำโครงการ จัดเตรียมงบประมาณและการดำเนินงาน และประสานไปยังหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชนในการดำเนินการ รวมทั้งแนวทางการเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนผู้นำชุมชนมีการประชาสัมพันธ์ เทศกาลทอดเทียนแก่ประชาชนและระดมคนในชุมชนเข้าร่วม เชิญชวนชาวบ้านเยาวชนร่วมขบวนแห่ รับบริจาคเหรียญจากชาวบ้านทั่วไป ชาวบ้านร่วมกันวางแผนการจัดงานประเพณีวัฒนธรรม และช่วยจัดเตรียมงานและร่วมงานประเพณี

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ผลการศึกษาสรุได้ว่า เป็นการสืบสานและฟื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา การพบปะกับญาติพี่น้องที่กลับมาจากต่างจังหวัด เกิดความสุขใจในการทำบุญ สร้างความสามัคคีในชุมชน ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินสร้างความผ่อนคลายแก่ชุมชน เยาวชนมีส่วนร่วม ห้างไอลยาเสฟติด ช่วยกันพัฒนากิจกรรม

5) การมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบประเพณีวัฒนธรรม ผลการศึกษาสรุปได้ว่า คณะกรรมการจาก อบต. และฝ่ายท้องที่ร่วมประเมิน มีการประเมินการจัดงานประเพณีทุกครั้ง มีการปรับปรุงกิจกรรมและรายงานการดำเนินงานให้ประชาชนรับทราบ มีการประเมินความพึงพอใจของประชาชน ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปร่วมประเมิน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ได้ทั้งหมด 6 ด้านดังนี้

1) การส่งเสริมความรู้และถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ปู่ย่าตายายในชุมชนช่วยกันส่งเสริมความรู้และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีทอดเทียนให้คนรุ่นใหม่ ควรปลูกฝังตั้งแต่เด็กยังอยู่ชั้นประถม ปู่ย่าตายายต้องพาเด็กเข้าวัดเพื่อฟังธรรม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ช่วยกันส่งเสริมความรู้และถ่ายทอดความรู้ ส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามา มีบทบาทในการตระหนักคุณค่าและความสำคัญของประเพณีทอดเทียน การร่วมมือกันของหน่วยงานจากภาครัฐ เอกชน ในการสืบสานประเพณีท้องถิ่น ระดับอำเภอต้องมีนโยบายครอบคลุมในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

2) การสร้างความสัมพันธ์ของคนแต่ละรุ่น (ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม) ได้แก่ เริ่มจากความสัมพันธ์อันดีจากครอบครัวสู่ชุมชน สร้างความสัมพันธ์อันดีช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน รวมกลุ่มในชุมชนและนำเอาวัฒนธรรมเก่าๆ มาใช้ในบางเรื่องให้เข้ากับยุคปัจจุบัน สร้างศรัทธาให้มีความภาคภูมิใจและให้ความสำคัญกับการทวงเหน็บในประเพณีของตน สร้างความร่วมมือทั้งสี่ตำบล เพื่อฟื้นฟูอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม

3) การปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ การจัดประเพณีทอดเทียนดีอยู่แล้ว แต่ควรมีการปรับปรุงบางกิจกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้แต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ของตนเพื่อมาแสดงหรือมาจัดเป็นนิทรรศการ ควรมีการจัดการละเล่นเสริมในชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและความสามัคคีในชุมชน ควรปรับเปลี่ยนแนวคิดให้ผู้นำชุมชนมีความเสียสละและรักษาวัฒนธรรมอันดีไว้สืบสานไปยังอนุชนรุ่นหลัง ควรแข่งขันกันอย่างสร้างสรรค์โดยถ่ายทอดการทำต้นเทียนให้แก่เยาวชนและคนในชุมชน วัฒนธรรมอำเภอต้องสร้างการบูรณาการเพื่อให้แต่ละตำบลเกิดการตระหนักร่วมกัน

4) การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การจัดงานประเพณีทอดเทียนจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ต้องมีการบูรณาการกันทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งวัฒนธรรมอำเภอ ชาวบ้านรวบรวมกันบริจาคตามกำลังศรัทธา ภาครัฐต้องเข้ามาส่งเสริมการเผยแพร่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐบรรจุแผนพัฒนาประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นประจำปี

5) การสร้างเครือข่ายด้านภูมิปัญญา ได้แก่ การสร้างเครือข่ายด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยให้แต่ละชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงออกตามวิถีของชุมชน การจัดให้มีหน่วยงานเข้าไปส่งเสริมเครือข่ายด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน เป็นเครื่องมือในการติดต่อเชื่อมโยง

สื่อสารของคนในชุมชนโดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้เยาวชนได้มีความรู้ด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นและร่วมเป็นเครือข่าย เป็นการโฆษณาชุมชนให้มีชื่อเสียงมากขึ้นตามไปด้วย

6) การบรรจุประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การสอนประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับเด็กในแต่ละพื้นที่ ในแต่ละจังหวัดเป็นการเฉพาะ โดยให้ผู้ที่ปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านหรือชุมชนได้เข้าไปให้ความรู้กับนักเรียน เพื่อให้เด็กได้รับรู้และเรียนรู้มากที่สุด เพราะเด็กถือว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญยิ่งต่อประเทศชาติในอนาคต ทั้งเรื่อง การแกะสลักเทียน การสวดสารภีญะ การรำถวายต่างๆ เพื่อให้สามารถดำรงประเพณีและวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไปได้

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1) ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน จากผลการศึกษาพบว่า ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชน ประกอบด้วย ด้านงบประมาณ ด้านสภาวะทางเศรษฐกิจ ด้านการเข้ามาของเทคโนโลยี ด้านขาดความร่วมมือของคนในชุมชน ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ด้านปัญหาการระบาดของโควิด-19 สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกวรรณ ชูโชติ (2542) ที่พบว่าปัญหาและข้อเสนอแนะที่จะช่วยยกระดับบทบาทของพัฒนากรในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น ขาดการสนับสนุนและประสานงานจากภาครัฐและเอกชน ขาดงบประมาณในการสนับสนุนการดำเนินการ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นางลักษณ ใจฉลาด และคณะ (2560) ที่พบว่าปัญหาการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเนื่องจากวัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ดิ้นรนเพื่อแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการ มนุษย์ได้ทดลองปฏิบัติสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ นี้อยู่เสมอ จากผลของการคิดค้นและจัดการลองผิดลองถูก (Trials and Errors) นี้อาจได้กลายมาเป็นแบบแผนพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมและเมื่อความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตลอดไป

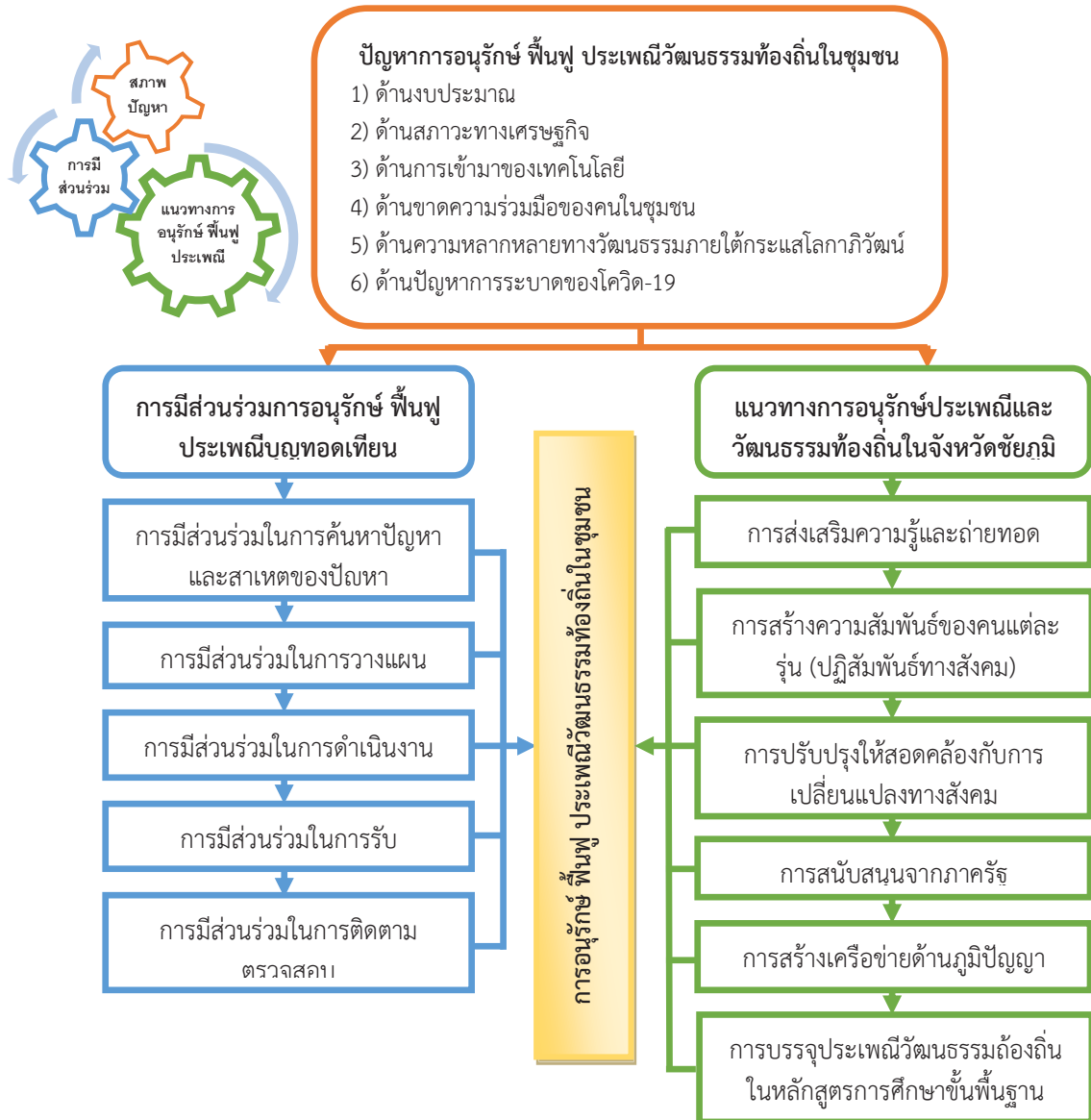
2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสนับสนุนและอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ จากผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมสนับสนุนและอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานหลักในการประชุมประจำเดือนเกี่ยวกับการส่งเสริมประเพณี ส่วนใหญ่จะเป็นการประชุมของผู้นำชุมชน 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนานั้น องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรหลักในการจัดทำแผนชุมชนของท้องถิ่น 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลจัดทำโครงการจัดเตรียมงบประมาณและการดำเนินงาน และประสานไปยังหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชนในการ

ดำเนินการ รวมทั้งแนวทางการเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนผู้นำชุมชนมีการประชาสัมพันธ์เทศกาลทอดเทียนแก่ประชาชนและระดมคนในชุมชนเข้าร่วม 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์นั้น เป็นการสืบสานและฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา 5) การมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบประเพณีวัฒนธรรมนั้น คณะกรรมการจาก อบต. และฝ่ายท้องที่ร่วมประเมิน มีการประเมินการจัดงานประเพณีทุกครั้ง มีการปรับปรุงกิจกรรมและรายงานการดำเนินงานให้ประชาชนรับทราบ มีการประเมินความพึงพอใจของประชาชน ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปร่วมประเมิน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2536) ที่พบว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างอันมีผลกระทบมาถึงประชาชนเอง และการที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้วจำเป็นต้องรับปรัชญาที่มนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมกลุ่มเดียวกันจะต้องยอมรับความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง

3) แนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ จากการศึกษาพบว่า แนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิ ได้ทั้งหมด 6 ด้านคือ 1) การส่งเสริมความรู้และถ่ายทอดความรู้ 2) การสร้างความสัมพันธ์ของคนแต่ละรุ่น (ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม) 3) การปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 4) การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ 5) การสร้างเครือข่ายด้านภูมิปัญญา 6) การบรรจุประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ อาริรัตน์ พุฒิรุ่งโรจน์ (2557) ที่พบว่า ในการฟื้นฟูและสร้างความเจริญเติบโตที่มั่นคงให้กับภูมิปัญญาว้าวไทยอีกทั้งต้องสร้างเอกลักษณ์ที่โดดเด่นให้กับว้าวไทยให้กับภูมิปัญญาประเภทนี้จะคงอยู่กับสภาพการณ์ในปัจจุบันและดำรงอยู่เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ดังต่อไปนี้ 1) ปัจจัยด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเรื่องว้าวไทยในทุกด้าน 2) ปัจจัยด้านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม 3) ปัจจัยด้านการปรับตัวทางด้านสังคม 4) การสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และสถานศึกษา 5) การสร้างเครือข่ายงานด้านภูมิปัญญา

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ ป่าพุ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดชัยภูมิ” ในครั้งนี้ผู้วิจัย สามารถนำมาสรุปเป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ ป่าพุ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดชัยภูมิ

จากแผนภาพสามารถอธิบายองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดชัยภูมิได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนใน จังหวัดชัยภูมิ ประกอบด้วย 1) ด้านงบประมาณ 2) ด้านสภาวะทางเศรษฐกิจ 3) ด้านการเข้ามา ของเทคโนโลยี 4) ด้านขาดความร่วมมือของคนในชุมชน 5) ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ 6) ด้านปัญหาการระบาดของโควิด-19 ดังนั้นการอนุรักษ์ประเพณีและ วัฒนธรรมท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ทั้ง 1) การมี ส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 5) การมีส่วนร่วม ในการติดตาม ตรวจสอบ ประเพณีวัฒนธรรมที่ได้จัดไปแล้ว นอกจากนี้ยังพบว่าแนวทางที่ เหมาะสมในการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) การส่งเสริมความรู้และ ถ่ายทอดความรู้จากปู่ย่าตายายในชุมชนไปสู่ลูกหลาน 2) การสร้างความสัมพันธ์ของคนแต่ละรุ่น (ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม) 3) การปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 4) การสนับสนุน จากหน่วยงานภาครัฐ 5) การสร้างเครือข่ายด้านภูมิปัญญา และ 6) ควรมีการบรรจุประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วย

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

จากการวิจัยในครั้งนี้สามารถนำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) กระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดให้แต่ละจังหวัดจัดทำรายวิชาวัฒนธรรม ประเพณี ท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อนำไปสอนให้กับเด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้รู้จักและเกิดความรัก ห่วงแหนใน วัฒนธรรม ประเพณีของตน

2) กระทรวงวัฒนธรรมต้องกำหนดนโยบายให้วัฒนธรรมจังหวัด วัฒนธรรมอำเภอบูรณา การกับท้องถิ่น ท้องที่ เพื่อพัฒนาวัฒนธรรม ประเพณีที่มีความสวยงาม โดดเด่นให้เป็นเอกลักษณ์ ประจำถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) จากการศึกษาพบว่าประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับ ประเพณีท้องถิ่นเลย มีแค่องค์กรบริหารส่วนตำบลจัดทำแผนชุมชนของท้องถิ่น ดังนั้นควรมีการ เชิญกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรชาวบ้านเข้าร่วมประชุมด้วย เพื่อให้มีส่วนร่วมในจัดทำแผนของชุมชน

2) จากการศึกษาพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลมีคณะกรรมการร่วมกับฝ่ายท้องถิ่น ในการประเมินผลการดำเนินงาน ดังนั้นควรมีการประเมินความพึงพอใจของประชาชน เพื่อให้มีการ ปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการปัจจุบัน

3) การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นจากการศึกษาพบว่ามีการบริหารจัดการส่วนตำบลเป็นเจ้าภาพหลักทั้งการประชุม การวางแผน การดำเนินงาน การประเมิน จึงทำให้ประชาชนไม่ค่อยได้มีส่วนร่วม ดังนั้นจึงควรมีการจัดตั้งกลุ่มตัวแทนชาวบ้านเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วย เพื่อสะท้อนความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของท้องถิ่นในด้านต่างๆ ของแต่ละจังหวัด โดยมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2) ควรมีการศึกษาวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพกับกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลาย ทั้งเยาวชน กลุ่มวัยทำงาน กลุ่มผู้สูงอายุ ข้าราชการ เพื่อให้เห็นภาพรวมของปัญหาและแนวทางพัฒนาที่มาจากทุกๆ กลุ่ม

เอกสารอ้างอิง (References)

- กนกวรรณ ชูโชติ. (2542). “บทบาทของพัฒนากรในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราช”. **ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาไทยคดีศึกษา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2544). **การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่สมดุล**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า.
- นงลักษณ์ ใจฉลาด และคณะ. (2560). การศึกษาปัญหา ความต้องการจำเป็นและแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา ตำบลซบสมบูรณ์ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์. **รายงานการวิจัย**. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ยุวัฒน์ วุฒิมณี. (2541). การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน. **วารสารพัฒนาชุมชน**. 36(4), 32-34.
- ศิริพงศ์ อริยสุนทร. (2558). “การอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรม : กรณีศึกษาการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553”. **หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต** (การเมืองการปกครอง). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2554). **การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมดาเพรส จำกัด.
- สุรินทร์ สุริยวงศ์. (2536). “การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน”. **ปริญญานิพนธ์เทคโนโลยีการเกษตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- อารีรัตน์ พุดรุ่งโรจน์. (2557). แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาว้าวไทย. **วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์**. 25(2), 37.